

Oponentský posudek na disertační práci *Vztahy v rodině z dětské perspektivy*

Autorka: Mgr. Xenie Uholyeva
Školitelka: PhDr. Simona Hoskovcová, Ph.D.
Oponentka: doc. Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D.

Předkládaná disertační práce Xenie Uholyevy je vyústěním dlouhodobého zájmu doktorandky o problematiku rodinných vztahů a specificky o perspektivu dítěte v nich. Autorka publikovala v průběhu doktorského studia několik publikací, které se tematicky vztahují k otázkám rodinného prostředí. Jednalo se o přehledové studie Dítě jako zdroj informací: charakteristiky dětské výpovědi a možnosti jejího využití; Enmeshment a koheze: kvalita blízkosti ve vztazích; Nedotazníkové měření rodinných vztahů: metody a výzkumné studie. Disertační práce tak představuje pokus o empirické zkoumání vztahů v rodině očima dětí završující autorčiny publikační aktivity přehledového charakteru. Je potřeba úvodem zkonstatovat, že přehledová část disertační práce je tím pádem vystavěna na opravdu široké informační základně tvořené většinou empirickými studii zahraniční provenience, již Xenie prokazuje značnou orientovanost v dané oblasti.

I přes zmíněnou autorčinu dobrou orientaci v problematice přehledová část práce ve vztahu k realizovanému empirickému šetření bohužel příliš nenaplnuje standardní požadavky na konzistenci přehledu dosavadních poznatků a z něj vyplývající výzkumné otázky. Přehled je zpracován velmi zeširoka, což je vzhledem ke komplexnosti tématu do značné míry pochopitelné, ale jako čtenář tak postrádám jednoznačnou linii argumentace prostřednictvím předchozích výsledků k položení konkrétní, z literatury vyplývající výzkumné otázky, jejíž zodpovězení by posouvalo dosavadní vědění o nějaký ten krok dále. Přehled, který obsahuje řadu témat sice podstatných pro celostní pohled na problematiku rodinných vztahů, by mohl velmi dobře sloužit jako učebnicový text k problematice psychologie rodiny, popř. rodinného poradenství či terapie. Díky nižší zacílenosti na konkrétní výsek problematiky ale není v podstatě ani moc překvapivé, že vymezení cíle samotné empirické studie vyznívá jako velmi obecné a nespécifické, byť autorka kromě cíle formuluje dvě výzkumné hypotézy. Zdá se, že hlavním problémem je skutečnost, že nebyla zformulována konkrétní výzkumná otázka/ výzkumné otázky, na kterou by měla práce hledat odpověď.

Záměr studie je velmi obecně autorkou charakterizován jako poznání „něčeho o životě rodin z dětského úhlu pohledu“, jeho podoba je dále rozvedena již v kontextu metody, kterou jsou získávána data (metoda FAST). Nicméně i další upřesnění cíle jako „zmapování toho, jak děti v rodině vnímají kohezi a vliv v různých situacích“ odkazuje spíše na deskriptivní a explorační charakter zkoumání, který podle mého názoru není v předcházející přehledové části nějak argumentačně podložen. Zmíněno je mapování případných genderových rozdílů a souvislostí s věkem dětí, ale není jasné, s jakými předpoklady se k testování rozdílů bude přistupovat. Dvě uvedené hypotézy (z nichž u druhé není zřejmé, na základě jakých poznatků či výsledků

zformulována byla) tak působí spíše jen účelově a formálně. Jako potenciálně přínosnou bych oproti první „kvantitativní“ části plánovaných analýz vnímala spíše druhou, na několika místech samotnou autorkou jistým způsobem „zpochybňovanou“, kvalitativní analýzu výpovědí dětí v rámci administraci metody. Celkově je pro mne vymezení cíle studie nejasné ve svém významu – pokud by se mělo jednat skutečně o studii, která přináší nové poznatky o roli koheze a vlivu pro adaptaci a psychický vývoj dětí, musely by být ukazatele psychického stavu lépe operacionalizovány a bylo by nutné zachytit další proměnné stupující do dynamiky rodinného systému. Pokud by se jednalo o metodickou studii, která se soustředí na použití metody FAST u populace dětí, se kterými jejich rodiče vyhledali poradenskou pomoc, bylo by opět nutné specifikovat, co dalšího a nového získaná data přináší oproti již provedeným ověřováním a standardizacím jak ve světě, tak u nás.

Z hlediska vývojové psychologie představuje problém také široké věkové rozpětí výzkumného souboru (5 – 18 let!) a nízká obsazenost jednotlivých věkových skupin, která limituje v podstatě jakoukoli smysluplnou analýzu kromě deskriptivních statistik. Autorka tuto skutečnost na několika místech komentuje jako limitaci. Není mi tím pádem ale jasné, proč se nezkusila zaměřit na sběr dostatečného množství dat v užším věkovém rozpětí respondentů, které by bylo poté možno lépe interpretovat ve vývojovém kontextu (popř. soustředit se průřezově na srovnání mladšího školního věku a rané adolescence, kde lze předpokládat vývojové změny v charakteru rodinné dynamiky apod.). Zdá se, že soubor vznikl jako „vedlejší“ produkt diagnostiky v poradně, což samozřejmě by nebylo z principu problematické v případě, že by za výběrem souboru byl deklarován jasný a smysluplný výzkumný záměr. Musím na tomto místě pouze zopakovat, že ten jako čtenář postrádám a pokládám tuto skutečnost za zásadní problém celé práce. Navíc, v textu výsledkové a diskusní části autorka hovoří o „mladších“ a „starších“ dětech, přičemž je v textu těžko dohledatelné, co se tímto rozdělením přesně míní. Z hlediska vývojové psychologie a bohaté empirické literatury je navíc zjevné, že vnímání rodinného prostředí a jeho souvislosti s ukazateli psychického vývoje a adaptace je vývojové období, ve kterém se dítě/dospívající nachází, zásadní. Také rozdělení „dětí“ do skupin podle typu problémů se mně zdá přinejmenším diskutabilní a to z několika důvodů. Pokud jsem porozuměla popisu procedury správně, byly skupiny vytvořeny na základě rozhovoru s rodiči a jimi formulované zakázky. Není úplně zřejmé, jak tento rozhovor probíhal, zda jako „berná“ mince byla vzata původní zakázka rodiče nebo její případné upřesnění, které vzniká během rozhovoru o potížích dítěte a třeba snímání anamnézy atd. Dalším důvodem pro pochybnost nad rozdělením respondentů do stávajících skupin, které autorka v práci posléze užívá jako ukazatele adaptace (!), je z mého pohledu také to, že se jedná o „parent-report“ o potížích dítěte. Jak je zřejmé z poměrně bohaté evidence, například hodnocení strachů a úzkosti dětí rodiči s prožíváním těchto internalizovaných potíží samotným dítětem souvisí pouze slabě. Při interpretaci stávajících dat bych tak spíše hovořila o dětech, které rodiče vnímají jako úzkostné, o dětech, se kterými mají rodiče výchovné problémy apod.

Prezentace výsledků v obou částech je nepřehledná a u kvantitativní části nenaplnuje standardní formální požadavky. Některé deskriptivní statistiky jsou v textu spíše skryty a nejsou kompletní (uváděn je např. jen medián a průměr, chybí směrodatná odchylka apod.). Vzhledem k tomu, že byla provedena celá řada testů, je na místě uvažovat o korekci hladiny významnosti.

Z výše souhrnně popsaných důvodů není jednoduché (a spíše možné) posoudit důvěryhodnost získaných výsledků kvantitativní části a tím pádem ani věcný přínos těchto zjištění. Jak jsem již zmiňovala, volné výpovědi, popisy a komentáře k postaveným reprezentacím rodin ve všech variantách, představují velmi zajímavý materiál k analýze a rozšíření povědomí o tom, jakým způsobem pracují děti (a dospívající) s prostorovou vzdáleností jako reprezentací emoční blízkosti (v případě FASTu operacionalizované jako koheze), konfliktu a vlivu. Myslím si, že pokud by si autorka položila např. otázku, zda a jak se mění konceptualizace blízkosti/koheze/konfliktu/vlivu při využití metody FAST v různých vývojových obdobích. Nalezené i nenalezené rozdíly v autorkou prezentovaných kategoriích ve vztahu k různým kategoriím (pohlaví, věk) nelze nejen z výše uvedených důvodů, ale i z důvodu, že způsob kategorizace volných výpovědí nebyl veden specifickým záměrem a lišil se napříč jednotlivými analýzami a daty, považovat za věcně interpretovatelné. Limitující je zde opět malá obsazenost jednotlivých věkových kategorií a jejich vývojové rozpětí. Domnívám se, že omezení vzorku např. na mladší školní věk i za cenu nižší velikosti souboru, by mohlo při důkladné analýze volných výpovědí přinést zajímavé informace využitelné i pro další klinické používání metody.

Silnou stránkou práce se jeví především její přehledová část, je zjevné, že recenzní řízení, kterým prošly studie, z nichž text vychází, přispělo k dobré kvalitě textu. Slabou stránkou je samotný výzkum, přestože je jasné, že autorka investovala do sběru dat a jejich zpracování velké množství energie a času.

Celkové hodnocení:

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem musím konstatovat, že předložená disertační práce Xenie Uholyevy **naplňuje** požadavky standardně kladené na tento typ prací **hraničním způsobem**. Z tohoto důvodu sice **doporučuji** práci k obhajobě před komisí, nicméně se kloním ke klasifikaci „**neprospěla**“.

V Brně dne 28. 8. 2017

doc. Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D.